

KORPÁS ZOLTÁN

AMI A MAGYARORSZÁGI HADJÁRAT UTÁN TÖRTÉNT

*Bernardo de Aldana és a spanyol zsoldosok sorsa 1552 után*¹

Szakály Ferenc 1999-ben a bécsi Hof- Haus- und Staatsarchivban őrzött anyagról készített nagy mennyiségű másolatot adott át számomra. A másolatok Bernardo de Aldana spanyol zsoldosvezér magyarországi tevékenységével kapcsolatos kiadatlan levelezést tartalmazták. A Fons 1999. évi 1–2. számában ezeket bevezető tanulmány kíséretében közöltem.² A forrásközlés bevezetőjében összevettem a *Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata [1548–1552]* c. naplót³ e levelezéssel. A közölt 44 levél az 1549. április 4. és 1551. november 1. közötti időszakban kelt. Már akkor utaltam arra, hogy egy másik forráscsoportban az 1553 márciusa és szeptembere közötti időszak eddig ismeretlen eseményei ismerhetőek meg, amelyek szoros kapcsolatban állnak Giovanni Battista (Gianbattista) Castaldo főhadparancsnok⁴ Erdélyben állomásozó seregének széttörlésével és kivonulásával. Jelen közleményben ezt a forráscsoportot kívánom ismertetni. Aldanát Castaldo már Lippa feladását követően, 1552-ben elfogatta, így a spanyol tábornester ettől kezdve nem volt semmilyen kapcsolatban az 1553-ban Erdélyből kivonult spanyol csapatokkal. Nem valószínű tehát, hogy ez a levelezés az Aldana ellen lefolytatott per anyagának szerves része lett volna.⁵ Az iratanyag azonban annyiban kapcsoló-

-
- 1 Tanulmányom a Habsburg-kori Kutatások Közalapítvány támogatásával készült, amelyet ezúton is köszönök. Kenyeres István és Sarusi Kiss Béla kollégáim és barátaim a spanyol zsoldosok magyarországi szerepvállalásához kapcsolódó kutatásaimat sok javaslattal, ötlettel és példás jó indulattal segítették és segítik. Köszönet érte.
  - 2 *Korpás Zoltán*: Egy spanyol zsoldosvezér levelei a XVI. század közepén vívott magyarországi háborúkról. In: Fons VII. (1999/1–2.) 3–129. p. (A továbbiakban: *Korpás*, 1999.)
  - 3 Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata [1548–1552]. Közreadja Szakály Ferenc, fordította Scholz László. Bp., 1986. (Bibliotheca Historica). (A továbbiakban: *Szakály*, Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata.)
  - 4 1551. április 27-től magyarországi főhadparancsnok: *Pálffy Géza*: A császárváros védelmében. A győri kapitányság története 1526–1598. Győr, 1999. (A továbbiakban: *Pálffy*, 1999.) 230. p.
  - 5 A forráscsoport fennmaradásában ennek ellenére bizonyára szerepet játszott, hogy nagyjából ebben az időben indult Bernardo de Aldana ellen Lippa várának feladása miatt indított per: I. Ferdinánd levele fiához, Miksa főherceghez a per megindításáról: Bécs, 1553. szeptember 22. Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA) Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA) Ungarische

dik Aldanához, hogy annak révén képet kaphatunk arról, hogy mi történt Aldana 1400, különböző helyőrségek között szétosztott, Castaldo alá rendelt katonájával.

Spanyol zsoldosok lázadása a császárváros közelében 1553-ban

„Abban az időben Ferdinánd katonái a zsold elmaradása miatt Magyarországon és Erdélyben lépten-nyomon fellázadtak, a zászlók alól megszöktek. Négyezer spanyol ugyanazon okból, semmibe véve vezérük, Castaldo parancsát, a zászlókat felémelve Bécs felé vetette útját, ahol gyűjtogattak, raboltak, fosztogattak és erőszakoskodtak a néppel.”⁶ A fenti sorokat Bethlen Farkas írta arról az 1553-ban Erdélyből kivonult seregéről, amelynek élén Giovanni Baptista Castaldo állt. A lázadást kiváltó okok jól ismertek: a két országrész egyesítésére tett kísérlet, az 1551/52-es harcok, Fráter György tárgyalásai, majd meggyilkolása, az ország-egyesítés csúfos kudarca, történetírásunk jól ismert eseményei közé tartoznak.⁷ Az Erdélyben 1553 elején Castaldo alatt szolgáló különböző nemzetiségű zsoldosok a zsoldfizetés hiánya és az erdélyi politikai légkör változása következtében — engedéllyel, vagy anélkül —, fosztogatva indultak el az erdélyi és a magyarországi területeken nyugat felé. A XVI. századból származó források esetében ritkán adódik az a szerencse, hogy zsoldosok lázadásáról olyan gazdag forrásanyag maradjon fenn, mint az a kb. 45 levél, amely feltárja az Erdélyből kivonult spanyol zsoldosok alsó-magyarországi fosztogatásait.

Már 1552 teléről is rendelkezünk olyan adatokkal, miszerint Castaldo zsoldosai lázongtak, a lakosokat sanyargatták és az Erdélyből való kivonulást követelték.⁸ A

Akten (= UA) Allgemcinc Akten (= AA). Fasc 70. Konv. A. fol. 56. A perről lásd: *Pálffy Géza*: Várfeladók feletti itélkezés a 16–17. századi Magyarországon. In: *Levélártári Közlemények* 68. (1997) 1–2. sz. 216–217. p.

- 6 *Bethlen Farkas*: Erdély története. Budapest–Kolozsvár, 2002. II. köt. 183. p.
- 7 A tárgyalt korszak eseményeiről lásd: *Kropf Lajos*: Castaldo Erdélyben. In: *Hadtörténeti Közlemények* 8–9. évf., 1895–1896. 5 közlemény; *Oborni Teréz*: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt. Bp., 2002. (Fons Könyvek 1.) (A továbbiakban: *Oborni*, 2002.); *Szántó Imre*: Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az 1551–1552. évi várháborúk. Bp., 1985.; *Szakály*, Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata.
- 8 Oborni Teréz adatai szerint 1552 végére Castaldo a kincstartó Haller Pétercen kívül már senkire sem számíthatott, zsoldosait nem tudta fizetni. *Oborni*, 2002. 41. p. 1553 elejétől Castaldo többször is kérelmezte I. Ferdinándnál, hogy csapatait Erdélyből kivonhassa. *Barabás Samu*: Erdély történetére vonatkozó regesták, 1551–1553. In: *Történelmi Tár* (1891–1892) 1–6. közlemény. (A továbbiakban: *Barabás*, 1892.) Castaldo helyzetére 1552/53 fordulóján és a spanyolok erdélyi kivonulásáról, Castaldo csapatainak szétzüllesztéséről ld. 6. közl. 653–682. p.

spanyolok 1552 decemberében többször hangot is adtak annak, hogy Erdélyből ki akarnak vonulni. A tisztjeik által is feltüzelt katonák Déva városából 1553. január első napjaiban, a környéket fosztogatva indultak el. Ezt már Castaldo január 10-én kelt, az engedély nélküli távozást halálos ítélettel megtorló parancsa sem tudta megakadályozni. Az 1553 elején teljesen szétzüllött spanyol sereg egységei szervezetlenül indultak el és január közepén már Kolozsvárnál tartottak. A nyilvánvaló lázadás hatására I. Ferdinánd január 19-én adta meg az (utólagos) engedélyt, hogy a csapatok Erdélyből kivonulhassanak. Addigra azonban már a spanyolok úton voltak. Február hetedike körül a Tiszán is átkeltek. I. Ferdinánd ekkor elrendelte, hogy a határátkelőket zárják le és a menlevél nélkül vonuló zsoldosokat tartóztassák fel. Castaldo nem üldözte a katonákat, csak március elején hagyta el Erdélyt. Megkockáztatom a feltevést, hogy ezek a lázadó spanyol zsoldosok feltehetően korábban Aldana katonái voltak és Castaldo talán ezért nem tudott rájuk hatni, illetve nem kezdte meg azonnal üldözésüket. Úgy tűnik, hogy a spanyol katonák lázadását elősegítette az is, hogy Erdélyben vezető nélkül maradtak, hiszen Lippa feladása miatt Aldana ekkor már fogságban volt. Elfogását követően Castaldo főparancsnok a vezető tiszték nélkül, Erdélyben maradt spanyol egység ideiglenes felügyeletét Stephanus Arribadeneira királyi biztosra (commissarius) bízta.⁹ Arribadeneiréről egy névtelen, pár soros magyar nyelvű levélben azt olvashatjuk, hogy „*az komissarius jámbor volna*”¹⁰, így nem is csodálkozhatunk azon, hogy a biztos tetetlenül szemlélte a lázadást.

A lázadó katonák minden bizonnyal Felső-Magyarországon keresztül vonultak tovább, majd elérték a Liptó megyei Rózsahegy városát, amelyet nemcsak a spanyolok, de az átvonuló német katonaság is többször is kifosztott.¹¹ A spanyolok innen déli irányba vonultak tovább. A három–négy száz spanyol katona¹² 1553. március 24. körül az Országkristóf birtokolta, Pozsony megyei Modor városához érkezett. Mivel ekkor Aldana volt katonái már 14 hónapja nem kaptak zsoldot¹³, a vá-

9 Stephanus Arribadeneira Újlaki Ferenc győri püspökhöz, kir. helytartóhoz. Modor, 1553. március 25. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 70. Konv. A. fol. 221.

10 Uo. S.d. fol. 227.

11 Rózsahegy város polgárai levélükben panaszt tettek I. Ferdinánd királynál, hogy az országon átvonuló spanyol és német zsoldosok hatalmas károkat okoztak számukra. Kérték az uralkodót, hogy egy kiküldött biztosán keresztül győződjön meg a városban történt pusztításokról és pár évre, mindenféle adó megfizetése alól mentességet kapjanak. Rózsahegy városa I. Ferdinánd királyhoz 1553. s.d. irt levele. Magyar Országos Levéltár (= MOL) Magyar Kamara Archivuma (= MKA) E 211 Lymbus 115. cs., 1. t. fol. 375.

12 A katonák létszámát Sforza Pallavicini becsülte 300–400 főre. Ld. 26. jegyz.

13 Ld. 44. jegyz.

rost rövid idő alatt elfoglalták és kifosztották,¹⁴ később további 70 aranyra megsarcolták.¹⁵ A város lakosai hetekkel az eseményeket követően, írásban is beszámoltak I. Ferdinándnak az őket ért károkról. Leírásuk szerint a spanyolok kb. 18 napig tartózkodtak a városban, ez alatt az idő alatt a zsoldosok a bor és élelmiszer tartalékokat teljesen felélték, illetve amit nem fogyasztottak el, azt elpusztították, a lakosokat egyéb javaikból is kifosztották. A város több épülete is a tűz martalékává vált. A beszámoló szerint összesen 1370 forint kár érte Modor városát.¹⁶

Modor elfoglalását követő napokban, március 25-én Stephanus Arribadeneira biztos Újlaki Ferenc győri püspökhöz, királyi helytartóhoz fordult, akit arra kért, hogy továbbítsa I. Ferdinándhoz levelét, amelyben részletesen beszámol a spanyolok tetteiről. A biztos hangsúlyozta, hogy a lázadáshoz nincs köze, ő ebben szenvedő fél. Utalt arra is, hogy őt fogságban tartják és a király iránti hűségéről biztosította a püspököt.¹⁷

Újlaki Ferenc március 25-én értesítette I. Ferdinándot, hogy Országkristóf birtokain a spanyol katonák nagyobb kárt okoztak, mint maguk a törökök.¹⁸ A helytartó a több helyről érkező rossz hírek hallatán hamar cselekedett és Pozsonyba hívta a környéken tartózkodó többi seregest vezetőit, hogy a fosztogató és lázadó spanyol katonákkal szemben cselekvési programot tárgyaljanak meg. Március 27-én Pozsonyba ért Sforza Pallavicini magyarországi főhadimarsall is, aki részt vett az ugyanezen a napon tartott tanácskozáson, amelyen Újlaki Ferencen kívül, Gregoriánczi Pál zágrábi, Thurzó Ferenc nyitrai püspök, Eck Graf zu Salm und Neuburg és Aldana terciójának egyik kapitánya, a lázadókkal nem tartó Luís de Osorio¹⁹ volt jelen. Pallavicini 200 lovast és további gyalogos katonát hozott ma-

14 Modor város tanácsának panaszos levele Újlaki Ferenc győri püspökhöz, királyi helytartóhoz. Modor, 1553. március 24. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 70. Konv. A. fol. 226.

15 Uo. Konv. B. fol. 77–80. Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Récse, 1553. április 13.

16 Humillima supplicatio pauperum oppidanorum de Modor. 1553. május 18. MOL MKA E 210 Miscellanea, Militaria, 59. t. I. sz.

17 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 70. Konv. A. fol. 221. Stephanus Arribadeneira Újlaki Ferenc győri püspökhöz. Modor, 1553. március 25.

18 „*ex litteris quas cum presentibus ad vestram maiestatem missi quo pacto copie Hispanos in bonis domini Orszagh agant. Maestas vestra credere dignabatur que misera plebs hostes Thurcas non ita horribiliter...*” Uo. fol. 225. Újlaki Ferenc I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553. március 25.

19 Nem rendelkezünk semmilyen adattal arról, hogy Aldana terciójából mennyi katona maradt hűséges az uralkodóhoz és tartott a Pallavicini alatt szolgáló Osorio és a Ferdinánd hűségén szintén megmaradt Francisco de Salamanca spanyol kapitányokkal. A levelezés alapján úgy gondolom, hogy pár főnél nem lehetett több. A levelezés nem utal arra, hogy akár Osorio, akár Salamanca tisztán spanyolokból álló kompániák élén vonult volna a lázadó honfitársaik ellen. Luis de

gával. Elég végigtekinteni a „válságstáb” tagjain, hogy nyilvánvalóvá váljon, hogy milyen nagy volt az ijedelem, hiszen Újlaki mint királyi helytartó, Thurzó pedig mint a Magyar Kamara elnöke jelent meg, személyükben az ország két legfontosabb tisztségviselője volt jelen a tanácskozáson. Pallavicini jelenléte több mint indokolt volt, hiszen mint magyarországi főhadimarsall, Győr székhellyel az egész ország rész végváraiért és védelméért volt felelős.²⁰ Osorio pedig mint a saját zsoldosait jól ismerő „katonai szakértő” volt jelen. Eck Graf zu Salm jelenlétét pedig az indokolhatta, hogy valószínűleg már ekkor is ő töltötte be a pozsonyi kapitányi tiszteletet.²¹ A tanácskozás úgy döntött, hogy Johannes Barbel személyében küldöttet menesztenek a spanyol katonákhoz. Ő magával vitte Luís de Osorio kapitány levelét is, amelyben felszólították a lázadókat, hogy térjenek engedelmességre. A tanácskozáson résztvevők Ferdinándnak írt beszámolójukban felvetették azt is, hogy amennyiben nem tudnak megegyezni a spanyolokkal, akkor javasolják, hogy a környék összes harcra fogható lakosát fegyverezzék fel a spanyolok ellen.²² Ahogy a későbbi levelekből is kitűnik, a lázadás leverésében érdekelt vezetők nagyon tartottak a pár száz spanyol katona harcértékétől, szerveztségétől.²³

Osorioról és Francisco de Salamancáról ld. *Christopher F. Laferl*: Die Kultur der Spanier in Österreich unter Ferdinand I. 1522–1564. Wien, 1997. (A továbbiakban: *Laferl*, 1999.) 258, 265. p. Osoriot 1551. február 14-én nevezte ki I. Ferdinánd az elhunyt Luis de Ordoñez helyére az egyik kompánia élére. I. Ferdinánd Mathias Fuchs magyarországi hadi fizetőmesternek. Augsburg, 1551. február 14. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv (= HKA) Gedenkbücher Österreich Band 67. fol. 27v-28r. Vö.: *Laferl*, 1999. 257., 258. p.

- 20 Pallavicini 1552. november 16. – 1555. december között töltötte be a magyarországi főhadimarsall posztját. *Pálffy*, 1999. 81-85., 231. p. Mivel Pallavicini 1551-ben Castaldo scregénél Erdélyben szolgált, feltehetően ismerte az Aldana és Castaldo alatt szolgáló spanyol egységeket. Pallavicini életrajzára ld. még uo. 254–255. p.
- 21 Eck Graf zu Salm eddigi adatok szerint csak 1554-től töltötte be a pozsonyi kapitányi tiszteletet. *Pálffy Géza – Perger, Richard*: A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremlékei Bécsben. XVI–XVII. század. In: *Fons* 5. (1998) 237. p. (A továbbiakban: *Pálffy–Perger*, 1998.) Kenyeres István adata szerint azonban nem zárható ki, hogy már 1553-ban is ő töltötte be az apja, Niklas Graf zu Salm 1550. évi halálával megüresedett posztot. Vö.: ÖStA HKA Hofffinanz Ungarn r.Nr. 4. Konv. 1553. Jänner fol. 4–10. Grác, 1553. január 27. I. Ferdinánd a Magyar Kamarának. Többek között parancs Eck von Salmnak, hogy parancsolja meg a pozsonyi uradalom alattvalóinak, hogy csak a király tizedborát vehetik meg és mérhetik ki. Eszerint ekkor, 1553. januárjában Salm a pozsonyi várhoz tartozó királyi uradalom élén állt, így feltehetően egyúttal ő volt a kapitány is.
- 22 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 70. Konv. A. fol. 235. A bizottság tagjai I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553. március 27. Újlaki Ferenc győri püspök is ugyanazon a napon külön beszámolt I. Ferdinándnak. Uo. fol. 231. A levelekhez csatolták Modor vezetőinek kétségbeesett segélykérő levelét.

Pár nap várakozást követően, április elsején úgy tűnt, hogy a spanyolok lázadása minden bonyodalom nélkül megoldódik. Sforza Pallavicini ekkor már arról számolt be I. Ferdinándnak, hogy a március 27-i megbeszélésnek megfelelően tárgyalásokba kezdtek a spanyolokkal és személyesen találkozott a spanyol katonák képviselőjével, egy bizonyos Sancho Cotával.²⁴ A lázadók, úgy tűnik, nyitottak voltak a megegyezésre és március utolsó előtti napján már Modorban folytatták a megbeszélést, hogy térjenek vissza az uralkodó szolgálatába. A spanyolok megígérték, hogy írásban terjesztik elő kívánalmaikat, és azt a lehető legrövidebb időn belül Pozsonyba küldik. Pallavicini, miután elolvasta a spanyolok feltételeit, azokat méltányosnak tartotta és a királyhoz írt leveléhez csatolta. Eszerint a spanyolok, a korábbi szokásokhoz hűen, azt várták, hogy havonta fizessék ki őket és hathavonta tartsanak rendszeres mustrát. Kérték, hogy a tisztek négy napig ne mehessenek be hozzájuk, míg ők egymás között rendezik számláikat. Pallavicini a spanyolok azon pontját, miszerint a tisztek nem büntethetik meg a katonákat — csak miután a tábornester az ügyben kihallgatta és döntést hozott —, nem tartotta elfogadhatónak. A lázadó katonák létszámát az olasz tábornester háromszáz és négyszáz közöttire becsülte. Javasolta, hogy I. Ferdinánd írjon a spanyoloknak, miszerint feltételeiket elfogadja, mert másképpen a katonák nem hiszik el, hogy az egyezmény valóban megkötött. Ferdinánd azon javaslatát, hogy a spanyol katonákat egy általános mustrát követően a szolgálatból mentse fel, szükségesnek és fontosnak vélte. A mustra megtartására és a katonák állomásoztatására a legmegfelelőbbnek Pápa várát tartotta. A zsold szétosztására az őt és az uralkodót hűségesen szolgáló kapitányt, Luís de Osoriot jelölte ki. A meghozandó döntést befolyásolta az is, hogy a lázadó katonák kijelentették, hogy senki másnak nem hajlandók engedelmeskedni, csakis saját kapitányaiknak. Pallavicini hosszú levelében kitért arra is, hogy míg ő a király újabb utasításáig csapataival Győrbe visszatér, Christoph Linkre bízta a lázadó katonák ellátását.²⁵ Amennyiben Ófelsége mégse hajlik arra, hogy a spanyolok feltételeit elfogadja, ő a Bécsben állomásozó helyőrséget (*cohors Viennensis*) és az ottani veteránokat szándékozta a spanyolok ellen vezetni. Ezenkívül rendelkezett még 300 magyar gyalogossal, akiket be tudna vetni ellenük. Hangsúlyozta

23 A spanyol hadszervezetről, a spanyol terciók presztizséről és erejéről lásd: *René Quatrefages: Los tercios*. Madrid, 1983. és *Geoffrey Parker: The Army of Flanders and the Spanish Road*. London, 1972.

24 *Lafertl*, 1999. 231. p. említi Sancho Cota nevét. Lafertl forrásai alapján Cota 1539 és 1547 között Komáromban tartózkodott.

25 Christoph Link 1553 nyarától 1555-ig ideiglenes magyarországi főlelémester volt. Ld. *Kenyeres István: A magyarországi végvárok és a mezsei hadak éllelmezési szervezetének archontológiája a XVI. században*. In: *Fons* 11. (2004) 2. sz. 336. p.

ugyanakkor, hogy a március 27-ei tanácskozás elképzelésével ellentétben, a környék lakosaiból toborzott katonákban (azaz a nemesi felkelésben) a legkevésbé sem bízik meg. Amennyiben mégis kiállítják a tanácskozáson javasolt egységeket, inkább hazaküldi őket, mivel a spanyolokat kiváló katonáknak tartja, akik ellen csak felesleges vérontás lenne készületlen insurgenseket harcba küldeni. A Carolus Rhuen vezetésével a győri várban állomásozó német gyalogságot a spanyolok ellen szintén bevethetőnek találja, bár — írta a Pallavicini az uralkodónak — ők is szegények és régen kaptak zsoldot. A németek bevetése mellett szólt az is, hogy Rhuen csapatának egyes részei ekkor már Rajkánál jártak.²⁶ Eközben a spanyol katonák levelükben hangoztatták azt is, hogy ők továbbra is úgy tekintik, hogy I. Ferdinánd szolgálatát nem hagyták el és továbbra is hűségesek hozzá.²⁷ Pallavicini másnap írt olasz nyelvű válaszlevelében újból figyelmeztette a spanyolokat, hogy a királynak tett hűségesküjüket tartsák be és térjenek vissza szolgálatába. Külön hangsúlyozta, hogy az általa kijelölt biztosban, Sancho Cotában, baj ne essen. A biztost ugyanakkor utasította, hogy a spanyolokat további parancsig lássa el utánpótlással. Pallavicini reményét fejezte ki, hogy a király elfogadja a spanyolok feltételeit és lázadók általános kegyelemben részesülnek. A feltételek kapcsán megismételte, hogy a kérések jogosak és elfogadhatóak. Bár az, hogy a katonákat csak a tábornester engedélyével lehessen megbüntetni, a spanyol hadsereg szokásaival szembenállónak tartja.²⁸

A spanyol katonák bizalmát úgy tűnik, Pallavicini hamar megnyerte. A katonák március 31-én kelt levelükben az olaszt a spanyol nemzet jó barátjának tartották, aki jóakaratóval már többet tett a megbékülés irányába, mint mások eddig összesen. Kérték, hogy Pallavicini járjon közben azért, hogy királyi audienciát kaphassanak, ahol cáfolhatják az őket ért vádakot és hazugságokat. Megismételték korábbi feltételeiket, kiegészítve azzal, hogy mivel a zászlójukat el akarják venni ezért kérik, hogy a királyi bocsánat terjedjen ki a zászlóra is. Pallavicinit értesítették, hogy két társukat a királyi udvarba küldték és 4–5 napig, míg azok nem térnek vissza rendet és nyugalmat ígértek.²⁹

26 Sforza Pallavicini hosszú levele és beszámolója I. Ferdinándhoz. Récse, 1553. április 1. Uo. fol. 2–6. A spanyol katonák feltételi Sforza Pallavicinhez. Modor, 1553. március 30. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 70. Konv. B fol. 7.

27 A spanyol katonák feltételi Sforza Pallavicinhez. Modor, 1553. március 30. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 70. Konv. B fol. 7. „*En quanto a la obediencia nunca nosotros avimos salido della sino que estamos oy tanto en ella y estaremos como siempre avemos estado...*”

28 Sforza Pallavicini a spanyol katonákhoz. Pozsony, 1553. március 31. Uo. fol. 9.

29 A spanyol katonák spanyol nyelvű levele Sforza Pallavicinhez. Modor, 1553. március 31. Uo. fol. 11.

Egyes tiszteket felhábortott, hogy az engedetlen és lázadó katonák feltételeket támasztanak, és hogy a lázadók a királyhoz küldötteket merészelnek indítani. A spanyol katonák Palla- vicini mellett harcoló kapitánya, Luís de Osorio is hangot adott felháborodásának. Osorio ugyanakkor jelezte parancsnokának, hogy a német katonák Györből a tüzéséggel már Pozsonyba érkeztek és további magyar katonákat várnak, akik már úton vannak. A spanyolok tüzerjét és harci tapasztalatát figyelembe véve, kevesellte a gyalogos lövészek, arkabúzosok számát. Kérte, hogy ebből többet küldjön Pallavicini mert, ha a spanyolokkal meg kell ütközni, akkor csak a lőfegyveres harcosokkal tudják ellensúlyozni a spanyolok harci erejét.³⁰

A feleknek időközben mégse sikerült megállapodásra jutniuk. Bár a spanyolok bizalmukról biztosították Pallavicinit, az itáliai származású főhadimarsall szorult helyzetben volt. Levelezésből érzékelhető, hogy a Bécshez közeli területen nem szívesen vezette volna különböző nációkból és harcértékű katonákból álló csapatait a harcedzett spanyolok ellen, ugyanakkor szerette volna elkerülni a keresztény vér értelmetlen kiontását. Mondhatnánk azonban, hogy üllő és kalapács közé került azzal, hogy miközben a spanyol katonák elégedetlenségét a 14 hónapnyi elmaradt zsold miatt jogosnak tartotta, a katonai diszciplína és a király tekintélyének megőrzése okán nem engedhetett a spanyolok követeléseinek. Ez a kettőség érzékelhető Pallavicini Ferdinándhoz és a spanyolokhoz írt leveleinek áryalataiban is.

Feltehetően ezzel a spanyol katonák is tisztában voltak, hiszen a március 31-ei levélváltást követően Modorban pár napig türelemmel várták a király választát. Április 8-án már másfajta hangvételű levelet küldtek Pallavicinihez. Sérelemzték, hogy korábban tett ígérését nem tartotta be, illetve rosszallásukat fejezték ki, hogy ügyükben a saját kapitányukhoz, Luís de Osoriohoz küldte őket, akivel már egy jó ideje megromlott a viszonyuk. Azt is felrötták, hogy a spanyol kapitány követelte tőlük a zászlókat. Végül ultimátumot adtak, miszerint csak akkor adják át magukat és a zászlókat tisztjeiknek, ha korábbi írásos követeléseiket teljesítik és zsoldjukat kifizetik.³¹

A helyzet kezdett elmérgesedni. Osorio spanyol kapitány és volt katonái közötti ellentétéről Pallavicini még a királynak is beszámolt. Április nyolcadika környékén megérkezett háromszáz lovassal Paksy György³² és Kövy Ferenc, akik német megerősítve már eséllyel vehették fel a harcot a spanyolok ellen. Ugyanekkor a spanyolok is mozgásba lendültek és a kezdeti tárgyalások sikertelenségét követően Modorból Pozsony felé, Szentgyörgybe vonultak. A hírre Pallavicini 300 lovasát továbbküldte Rajkáig, hogy a spanyolok vonulását elvágja. További kétszáz lovas

---

30 Luís de Osorio Sforza Pallavicinihez. Pozsony, 1553. április 8. Uo. fol. 40.

31 A spanyol katonák Sforza Pallavicinihez. Modor, 1553. április 8. Uo. fol. 42.

32 Paksy György győri lovaskapitányról lásd: *Pálffy*, 1999. 253. p.

akart összegyűjteni, hogy a lázadókkal szemben növelje erejét. Szándéka volt, hogy a Dunán való átkelésüket megakadályozza, mert akkor a spanyolok akár a királyi udvar felé is vonulhatnak („*recta via ad Maiestatem Vestram pergere volunt*”). Ha a folyón nem kelnek át, vélte az olasz, akkor ellátásuk is előbb–utóbb kimerülhet, ami egyenesen a lázadás megszűnéséhez vezethet.³³

A spanyol katonák mozgolódása Pozsony irányába további lépésekre készítette Pallavicinét. Győrből április 10-én ő is nyugatnak vonult, majd április 13-án Récséről értesítette Ferdinándot az újabb fejleményekről. Eszerint Pozsonynál, a Duna bal partjánál hajókat láttak kikötve. A spanyolok eközben titokban megközelítették a gázlót a Dunánál. A lázadók megkíséreltek áttörni a dunai átkelőt védő királyi csapaton gázlónál, de az őrség az átkelést megakadályozta. A spanyolokkal Osorio és Francisco de Salamanca parancsnoksága alatt részben saját honfitársaik, a Pallavicini által irányított magyar huszárok, másrészt az időközben Bécsből megérkező gyalogság csapott össze. Pallavicini úgy osztotta szét csapatait, hogy 200 lovast és egyéb pikás gyalogosokat Osorio parancsnoksága alatt a Duna bal oldalán, míg Salamanca alatt újabb 200 lovassal és német gyalogossal a folyam jobb oldalán helyezkedett el. Pallavicini saját csapataival Győr felé zárta el az utat, illetve Pápa irányából is további csapatok gyülekeztek.³⁴

Eközben a lázadó katonák a sikertelen átkelési kísérletét követően, Stomfa, majd Marchegg felé fordultak, hogy a Morva folyón kelljenek át. Pallavicini attól tartott, hogy az ottani, gyengébben védett területeket a spanyolok szabadon prédálhatják és ott menedéket találhatnak. Az addig mozgósított katonaság az új helyzetben kevésnek tűnt a harapófogóból kicsúszó spanyolok ellen. Pallavicini négy falkonettával Pozsony elővárosába helyezte a Bécsből érkezett gyalogságot, hogyha a spanyolok esetleg újból ugyanott akarnának a Dunán átkelni. Kb. 200 magyar lovasát Paksy György és Zay Ferenc győri naszádosfőkapitány³⁵ vezetésével a Csallóközbe irányította. Pallavicini meglehetősen őszintén számolt be I. Ferdinándnak arról, hogy ha nem viselkednek türelemmel a lázongók irányába, akkor a spanyolok vérontás nélkül meglehetősen nehezen fognak a király szolgálatába visszatérni, ami a török területek közelségében hatványozottan veszélyes lehet. Erre hivatkozva további erősítéseket kért. Az őt kísérő német gyalogságról megje-

33 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Győr, 1553. április 10. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 70. Konv. B. fol. 33

34 Giovanni Baptista Castaldo I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553. április 14. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 70. Konv. B. fol. 37. Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553. április 14. Uo. fol. 38.

35 Zayra ld. Pálffy, 1999. 76. p.

gyezte, hogy sok hónapja már, hogy nem kaptak zsoldot. Megbízhatóságuk ebben a kényes helyzetben kérdéses. Viszont addig, amíg a spanyolok lázongását nem rendezik, addig ezeket a németeket sem lehetett elbocsátani.³⁶

A spanyol katonák lázadása magát Castaldót is Pozsonyba kényszerítette, ahová április 13-án érkezett. Ekkor azonnal tárgyalásokat kezdeményezett a spanyolok kapitányaival. Felmérte a helyzetet és a többi kapitánnyal egyetértésben megállapította, hogy azok a többszöri felszólítást követően sem hajlandók a király engedelmességére térni. Az elégedetlenkedő katonák már a tárgyalások újrakezdését is elutasították és az eredeti feltételekhez ragaszkodtak.³⁷

A spanyol katonák harcértéke még továbbra is óvatosságra intette a királyi csapatok vezetőit. A pozsonyi csetepatét követően Castaldo és Pallavicini is azt ajánlotta I. Ferdinándnak, hogy a környező osztrák területeken is ragadjanak fegyvert és ezáltal akadályozzák meg a spanyolok további vonulását nyugat felé, illetve a környék kifosztását.³⁸

Április 14-én a spanyolokat óvatosan követő királyi csapatok döbbenet tapasztalták, hogy a lázadó katonák Stomfából útra kelve a Morva folyónál hidat építettek és Marcheggnél elhagyták a Magyar Királyság területét.³⁹ A tény, hogy a spanyol katonák most már Morvaországban vannak és akár az osztrák területekre is betörhetnek, sőt Bécs is fenyegethetik, megijesztette a királyi sereg parancsnokait. A helyzetet övező tanácsalanságról árulkodik Osorio Castaldóhoz írt levele, amelyből kitűnik, hogy a lázadókat követő Osorio kevésnek tartja erejét, hogy őket megtámadja, illetve fél attól, hogy ha az erőviszonyok nem változnak, akár a Német Birodalomig is követnie kell a spanyolokat!⁴⁰ Castaldo még aznap írt az uralkodónak és azt kérte, hogy Bécs felé az összes útra és hídra erős őrséget helyezzenek. Hangsúlyozta, hogy az öt szolgáló két spanyol kapitánnyal, Luís de Osorioval és Francisco de Salamancával azon van, hogy a spanyolok átkelését a Dunán megakadályozza. Úgy tűnik a spanyol zsoldosok szemtelensége nem ismert határt. Panaszosan számolt be Castaldo arról is, hogy a lázadók Salm gróf 8 lovát is elragadták.⁴¹ Osorio 200 lovasával és gyalogosával végig a lázadók nyomában maradt, míg Salamanca újabb 200 lovassal és gyalogossal a Duna másik oldalán követte

36 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Récse, 1553. április 13. Uo. fol. 31.

37 Giovanni Baptista Castaldo I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553. április 13. Uo. fol. 33–34.

38 Giovanni Baptista Castaldo I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553. április 14. Uo. fol. 37. Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553– április 14. Uo. fol. 38.

39 Luís de Osorio levele Giovanni Baptista Castaldóhoz. 1553. április 14. Uo. fol. 36. Castaldo jelentése I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553. április 14. Uo. fol. 35.

40 Luís de Osorio levele Giovanni Baptista Castaldóhoz. 1553. április 14. Uo. fol. 36.

41 Giovanni Baptista Castaldo jelentése I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553. április 14. Uo. fol. 35.

őket, hogy átkelésüket megakadályozzák. Eközben Pallavicini a maradék erővel háttérben maradt és egyfajta tartalékot képzett.⁴²

Mielőtt a lázadók átkeltek a Morva folyón, Stomfát és környékét is alaposan megsarcolták. Fennmaradt két levél, amelyben a Stomfában állomásozó spanyol katonák felszólították a Pozsony megyei Beszterce bíráját, hogy 200 kenyeret, 2 tehenet, 4 borjút és 50 tyúkot késedelem nélkül adjanak nekik, különben a települést mindenféle „kényelmetlenség” éri. Hasonló levelet kapott Dévény-Újfalu bírása, ahol 250 kenyeret, 4 tehenet, 8 borjút és 60 tyúkot követeltek.⁴³

A tárgyalások a „*sediciosos hispanos*” és a királyi sereg vezetői között a történet ellenére sem szakadtak meg. Április 15-én a spanyol katonák levelükben adtak hangot sérelmüknek, hogy miközben hosszú ideje (1549 óta) hűen szolgálják a királyt, mióta Erdélyből kivonultak, folyamatosan kár éri őket. Több mint 14 hónapja nem kaptak zsoldot, az éhség és a nélkülözés mindennapossá vált. Az egyetlen szándékuk, hogy elássák magukat. Sérelmezik, hogy a saját nemzetükhöz tartozó Osorio kapitány útjukat Pozsonyban a dunai átkelő felé elzárta, sőt ágyukkal is lövette őket. Továbbra is kéri, hogy Öfelsége nyújtson számukra lehetőséget, hogy sérelmeiket személyesen adhassák elő. Ezért is vonulnak Bécs irányába. Szándékuk, hogy a királyt továbbra is hűen szolgálják. Amit eddig erőszakkal elvettek, csak azért tették, mert máig nem kaptak zsoldot, se ellátást.⁴⁴

Még aznap Pallavicini Lasseebe vonult csapatával. Úgy tűnt, hogy a spanyol katonákkal való folyamatos tárgyalások talán megegyezést eredményezhetnek. Pallavicini jelentése szerint Osorio, bár dül benne a harci kedv, újból tárgyalt a lázadókkal, azonban minden eredmény nélkül.⁴⁵ Az újabb megegyezés kudarcát követően a királyi csapatok igyekeztek elzárni a Marcheggből Bécs felé vezető utakat és bekeríteni a továbbvonuló spanyol katonákat. Az erők a császárvárostól északkeletre, a nagy kiterjedésű Morvamezőn koncentráltak. A királyi seregek Lasseeben állomásoztak, eközben a spanyolok április 14-én Weikendorf, majd 15-én Enzersdorfba vonultak. Bár Pallavicini levelei nem igazán bőbeszédűek, de úgy tűnik, hogy a spanyolok — a királyi csapatok szégyenére — a bekerítésből kicsúsztak és rövid úton a Bécstől két mérföldre lévő Wagramot szállták meg. A bécsi helyőrségi gyalogságot és egyéb gyalogosokat tüzéséggel megerősítve sürgősen Wagram alá küldték. A spanyolok elsősorban a település templomát erősítették

42 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Pozsony, 1553. április 14. Uo. fol. 39.

43 A spanyol katonák levelci Beszterce bíráinak. Stomfa, 1553. április 12. 1553. április 14. Uo. fol. 92/b. A spanyol katonák levelci Újfalu bíráinak. Stomfa, 1553. április 12. Uo. folio nélkül.

44 A spanyol katonák levele a királyi sereg vezetőihez. 1553. április 15. Uo. fol. 40.

45 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Lassece, 1553. április 15. Uo. fol. 42.

meg és egyéb, kiegészítő építményekben is védelmi pozíciókat alakítottak ki. A királyi csapatok Wagramtól fél mérföldre, a mezőn koncentrálták erőiket.⁴⁶

Másnap, április 17-én Pallavicini a magyar lovasokkal és a bécsi gyalogsággal és négy falkonetta támogatásával Wagram közelében, Aderklaanál táborozott. A település előtti mezőn újból tárgyaltak. A spanyolok gyakorlatilag azokkal a követelésekkel álltak elő, amelyeket a király már korábban is elutasított. A mezőn a magyar lovasok tűzharcba keveredtek a spanyolokkal és páran mindkét oldalról elesetek, közöttük a lázadók egyik vezetője. Ezt követően a spanyolok visszavonultak a templomba. Az olasz főhadimarsall kevésnek tartotta erejét, hogy a megerősített templomot megostromolja. Ezért a célnak megfelelő négy faltörő ágyút (muri-fragá) kért az udvartól. Addig is a települést körbevette, hogy a spanyolok utánpótlását megakadályozza.⁴⁷

Úgy tűnik, hogy a bécsi hadszertár és Pallavicini között a viszony nem lehetett rózsás. Pallavicini április 17-én panasolta Ferdinándnak, hogy az alsó-ausztriai helytartótanács, illetve a bécsi hadszertár vezetője, Bernhard Hammer, a spanyolok ellen kért négy faltörő ágyú helyett csak két bombardát küldött. A nála lévő ágyúkból egyet a Dunához küldött a bécsi gyalogosok védelme alatt, hogy a folyón való átkelést megakadályozzák. A bécsi helyőrségi gyalogság harcértékét és létszámát nem becsülte sokra. Úgy vélte, hogy egyedül az ágyúk felügyeletét lehet rájuk bízni, de ostromra semmiképpen sem alkalmasak. Sőt, amennyiben a bécsi gyalogságra bizza a tüzérség védelmét, félő, hogy a tapasztalt spanyol katonák könnyű szerrel megszerelnék az ágyúkat.⁴⁸

Pár héttel később Pallavicini magyarázatra kényszerült. A Bécsben székelő alsó-ausztriai kormányzék és a bécsi hadszertár vezetői azzal vádolták Pallavicinit, hogy az nem értesítette őket időben a spanyol lázadók cselekedeteiről és az ő engedékenysége vezetett ahhoz, hogy a lázadó katonák ennyire közel jutottak Bécshez. Pallavicini érvei szerint a spanyolok, a parancsát megszegve indultak el Bécs felé és sokkal nagyobb kárt okoztak volna, ha ő nem kér tüzérséget és további katonákat. Az alsó-ausztriai kormányzék nem tett eleget kérésének, még ellátást sem biztosítottak. A bécsi hadszertár vezetőjével valóban összeveszett, akkor, amikor Wagramnál az őrséget és a tüzérséget Pallavicini felállította, azt a hadszertár vezetője (*ministro di armamentario di Viena*) önkényesen áthelyezte. Miután a többi magyar és német katoná jelenlétében számon kérte, a tanácsos csak annyit válaszolt, hogy elviszi az al-

---

46 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Raasdorf, 1553. április 16. Uo. Konv. A. fol. 51. (113.) [Az iratanyag kettős föliózása miatt zárójelben megadom az alsó fölió számot is.]

47 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Aderklaa, 1553. április 17. Uo. fol. 52. (117).

48 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Aderklaa, 1553. április 17. Uo. fol. 53. (120.)

só-ausztriai kormányzék által küldött katonákat. Ez azzal a veszéllyel járt volna, hogy a gyengén őrzött ágyúkat a spanyolok elragadhatják. A veszélyt elkerülendő, és hogy a tekintélyét ne veszítse el, megbüntette a hadszertár vezetőjét.⁴⁹

Úgy tűnik, Wagramnál a királyi csapatok, kiegészülve a bécsi gyalogsággal már elégséges számban voltak ahhoz, hogy a spanyolok továbbvonulását megakadályozzák. A spanyolok sem szándékoztak komolyabb csetepatéba bocsátkozni a királyi csapatokkal. Míg a lázadók a templomot erősítették, a királyi csapatok a kiéheztetéssel próbálták a „*keresztény vér kiöntését*” elkerülni. Pallavicini nyíltan megvallotta Ferdinándnak, hogy a meglévő erővel, faltörő ágyúkkal vérontás nélkül nem lehet Wagramot megostromolni, és ő arra apellál, hogy a spanyolok végre megadják magukat. Az ostrom, írta I. Ferdinándnak, sok időt és pénzt rabolna el, nem beszélve a lakosok káirairól.⁵⁰ Ezekben a napokban a spanyol lázadók egysége kezdett megbomlani és páran visszatértek a király szolgálatába. Castaldo április 17-én értesítette Ferdinándot, hogy a szolgálatába visszatért lázadók közül harmincat hozzá küldtek. Úgy vélte, hogy legalább háromszor ennyi katonát kellene megbüntetni.⁵¹

Április 18-án végül is a spanyolok alázattal kérték I. Ferdinándot, hogy az eddigi hosszú szolgálatukra való tekintettel, a király részesítse őket kegyelemben. A feltételek módosítását elfogadták és kérték, hogy a király is fogadja el az ő feltételeiket, hiszen ezzel sok, korábbi igazságtalanságot tesz jóvá. Pallavicini javasolta, hogy az elmaradt zsold kifizetésével Luís de Osoriot bízzák meg. 2000 tallért kért Osorio számára, amit a spanyol kapitány a katonák között szétoszthat. A spanyolokat egy általános mustra keretében újraszerveznék és a maradék zsoldjukat akkor rendeznék. Kérte, hogy zászlójukat kaphassák vissza, illetve, hogy az engedelmességre térő katonákat Sopron megyében, vagy Pápa várában helyezték el.⁵²

Április 19-én — a részt vevő felek legnagyobb megkönnyebbülésére — megszületett a megegyezés: I. Ferdinánd Bécsújhelyen kegyelemlevelet adott ki. Bár a király úgy gondolta, hogy a spanyol lázadók által okozott sok kár és tekintélyének ilyen mértékű csorbulása okán nyugodt lelkiismerettel ítélné el a lázadókat, mégis kegyelemben részesítette őket. Ugyanakkor a katonák által feltételként támasztott zászlót nem adta vissza. Az uralkodó Sforza Pallavicinire bízta a zászlót, akinek arra a következő mustráig kellett vigyáznia. Luís de Osorio megkapta a 2000 tallért, amellyel a kegyelemben részesült spanyolok katonákat kifizethette. A zsold fennmaradó részét, a királyi ígélet szerint, a következő mustrán rendezik

49 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Győr, 1553. április 28. Uo. fol. 68. (159–161.)

50 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Aderklaa, 1553. április 18. Uo. fol. 128–129.

51 Giovanni Baptista Castaldo I. Ferdinándhoz., 1553. április 17. Uo. fol. 44 (122.)

52 Sforza Pallavicini I. Ferdinándhoz. Aderklaa, 1553. április 18. Uo. fol. 128–129.

majd. A spanyolok szállásaként Pápát nevezték meg, ahol a jövőben a mustrát is tartják. Ígérete szerint Pápán igazságos és méltó áron fognak ellátmányt és ételmet kapni. A döntésről a lázadók külön egy spanyol nyelvű levélben is értesültek. A Pallavicinihez címzett levelében az uralkodó Luís de Osoriot és Francisco de Salamancát külön megdicsérte. (A fogalmazványban egy sort áthúztak, miszerint a két spanyol kapitányt tanácsosai közé emeli Ferdinánd.)⁵³

A lázadók április 23-án tették le az esküt és tértek vissza a király szolgálatába. A zászlót a mustráig végül Osorio őrizte. A királyi csapat széteszlott, maga Pallavicini Sopronon keresztül visszatért Győrbe és a spanyolok Pápára vonultak.⁵⁴

Nem rendelkezünk további adatokkal arról, hogy Aldana egykori katonái meddig maradtak még a magyar végvárokban. A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban található Reichsregisterbücher-ekben 1553–1554 között meglepően sok spanyol katona menlevele szerepel. Mivel a személyek közül jó pár szerepel az Aldana-féle naplóban és/vagy az általam korábban publikált levelekben (pl. Diego de Aguirre, Luis de Barrientos, Luis Vélez de Mendoza, stb.), feltehetően az 1549–1553 közötti harcokat túlélő, majd a lázadást követően Pápára került Aldana-féle regiment katonái voltak.⁵⁵ A passualesek nagy száma megengedi azt a feltételezést, hogy Aldana csapatainak jelentős része 1553–1554 folyamán uralkodói engedély mellett elhagyta az országot.

Bernardo de Aldana sorsa a trencsényi várfogságtól haláláig

A spanyol zsoldos katonaság lázadásának története után vizsgáljuk meg, mi történt egykori parancsnokukkal, Bernardo de Aldanával. Aldana hadvezéri képességének, magyarországi szerepének jobb megértését ugyanis elősegítheti, ha sorsát a fogságából való szabadulását követően is figyelemmel kísérjük. Bernardo de Aldana magyarországi képét alapvetően befolyásolta, hogy Castaldo személyes el-

53 I. Ferdinánd Sforza Pallavicinihez. Bécsűjhely, 1553. április 19. Uo. fol. 50 (133.)

54 Sforza Pallavicini, Aderklaa, 1553. április 23. Uo. fol. 57. (143.) Ismert egy adat, miszerint 1553-ban a spanyol származású „Hans von Hoyost Diego de Albával együtt az elmaradt zsoldja miatt fellázadó pápai spanyol katonasággal való tárgyalásokra küldték.” Pálffy–Perger, 1998. 224. p. A levlezésben se Hoyos, se Alba neve nem kerül említésre. Mivel kicsi a valószínűsége, hogy abban az évben Pápa várában másik, zsold fizetés miatt lázongó spanyol egység is állomásozott volna, ezért valószínűsítem, hogy ugyanarról az egységről van szó. Talán Hoyos és Alba volt az a két királyi küldött, akik a Pápára vonult és lecsendesített spanyoloknak *generalis lustratiot* tartottak.

55 ÖStA HHStA, Reichsregisterbücher 11–13. és 30–31. kötetek. A teljesség igénye nélkül kb. 70–80 spanyol katona passualese szerepel a kötetekben.

lenszenvvel viseltetett iránta, amely még az 1547-es schmalkaldeni háborúból datálódik.⁵⁶ A spanyol Szegegnél és Lippánál is alapot adott arra, hogy a zsoldos katona negatív, rossz képességű, „gyáva” prototípusát lássuk benne. Ugyanakkor Aldana tevékenysége 1549-ben az alsó- és felső-magyarországi hadjáratban, Szitnya, Csábrág és Murány ostrománál, vagy 1550-ben Szolnok megerősítésénél bizonyítja, hogy a tábornester kiváló hadmérnök volt és emellett az ostromtechnikához is kiemelkedően értett.⁵⁷

Aldanát Lippra 1552. július 28-ai feladása miatt — kb. egy éves pert követően — 1554. június 16-án halálra ítélték és Trencsén várába zárták.⁵⁸ Fogsága alatt és azt követően meglepő fordulatot vett az élete. Alba hercege 1555. október 18-án felvetette, hogy mivel don Ramón de Cardona, a milánói hercegség és Lombardia tüzérkapitánya halálát követően nem talál erre a posztra megfelelőbb embert, mint Aldana tábornestert, ezért kérte, hogy a spanyol udvar járjon közbe szabadon bocsátásért.⁵⁹ Szinte bizonyos, hogy e kiemelkedően nagy tekintélyű, kiváló hadvezér szavainak volt az eredménye, hogy Aldana a trencsényi várfogságból kiszabadult, és a lombardiai tüzérség főkapitányává lett. Alba herceg kérése ugyanis nyitott fülekre talált a császári udvarban: II. Fülöp követei, Luís Venegas Figueroa, illetve Pedro de Lazo de Castilla közbenjárására, az 1556 januárjában összehívott pozsonyi diétát követően, Aldana szabad lábra került.⁶⁰

56 A naplóban utal arra az ismeretlen szerző, hogy Castaldo súlyos sértésként élte meg, hogy V. Károly a schmalkaldeni háborúban az egyik táborozóhely kiválasztása során az akkor még kapitányi rangban lévő Aldanára hallgatott Castaldo tábornester helyett. *Szakály*, Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata 133. p.

57 Vö.: Korpás, 1999. passim.

58 *Pálffy*, 1997. 216–217. p. Aldana ítéletlevele: 1554. június 16. In: Történeti Lapok. 1875. március 2. II. évf. 51. szám, 801–802. p.

59 Alba herceg jelentése. 1555. október 18. Archivo General de Simancas (= AGS), Secretaria de Estado, Milán, lcg. 1208, fol. 9.: „...*Que a Cesaro de Napoles encomendó el cargo del artilleria que esta vaco por fallecimiento de don Ramon de Cardona y no hallando para el persona mas conveniente que la del maestre de campo Aldana, supplica se scrivia a los reyes de Romanos y Bohemia que le den libertad...*”

60 II. Fülöp I. Ferdinándhoz. Hampton Court, 1555. július 18. Real Academia de la Historia, Colección de Salazar y Castro A–52. fol. 6.: „*quanto holgara (a Felipe II) que Vuestra Majestad mandase dar libertad al maestre de campo Bernardino de Aldaña... y parecerme que con haver estado en prisión tres años habia purgado vastamente la culpa si alguna tubo...*” I. Ferdinánd válasza II. Fülöpnek. Bécs, 1556. január 7. Uo. Salazar y Castro, A–52, fol. 11.: „*Por una carta que al licenciado Gamiz mande escribir desde Posenio y por las que habia escrito Luis Venegas y dicho despues de su boca a Vuestra Alteza habia entendido la libertad del maestre de campo Bernardo de Aldana llevador desta y los honestos y buenos respectos por los cuales se dirijo hasta la celebración de la dieta de Hungria que en aquella*

Aldana egy ideig ellátta a lombardiai tüzérség főkapitányi posztját, majd 1558/1559 fordulóján, II. Fülöp utasítására megbízták, hogy mérje fel a nápolyi alkirályság várait, kikötőit, teljes védelmi kapacitását.⁶¹ Miután Aldana végigjárta a királyság stratégiai jelentőségű pontjait, részletes jelentést írt Brindisi védelméről és kikötőjének jelentőségéről, az albániai Velonában állomásozó törökök közelségéről. A jelentésben kiemelt helyen szerepel Taranto. Leírta a vár pontos állapotát, fejlesztési lehetőségeit, amit ő még jobban megerősítene, az Otranto és Bari közötti területeket pedig gyengén védettnek találta. Amennyiben lebontják az ott megvizsgált öt erősséget, akkor a terület elnéptelenedik. Felhívta a figyelmet Manfredonia, Barleta védelmének hiányosságaira is, de kitért Pescara, Gaeta, Nola és Capua állápotára is.⁶²

II. Fülöp 1559 nyarán Aldanát a nápolyi alkirályság tüzérségének főkapitányává nevezte ki.⁶³ Kinevezése szoros összefüggésben volt az 1560-ra tervezett Tripoli elleni hadjáratával.⁶⁴ Aldana lett volna a támadó flotta tüzérségének főkapitá-

---

ciudad tuve... y habiendo de ir el dicho maestre de campo a presentarse a Vuestra Alteza y besarle las manos como debe por el favor y merced que para esta su libertad le ha hecho Vuestra Alteza le haga o carga de los de su profesion en que Vuestra Alteza lo mande emplear..."

- 61 Dc la Cueva bíboros levele II. Fülöphöz. 1559. február 26. AGS, Estado, Nápoles, leg. 1049, fol. 91.: „*Por una relacion que me ha enbiado el maestre de campo Aldana que he escrito particularmente dela manera que estan las tierras maritimas y otras de la frontera desse reyno (dc Nápoles – KZ) por lo que entendemos que importa a su seguridad y defension, poner en ellas todo buen recaudo y con brevedad tanto mas agora con la nueva que se tiene que franceses han pedido el armada al turco para que venga este verano...*”
- 62 Bernardo dc Aldana jelentése a nápolyi alkirályság állapotáról. Nápoly, 1559. január 1. AGS, Estado Nápoles, leg. 1049, fol. 95. Az alkirály véleménye: Nápoly, 1559. február 26. AGS, Estado Nápoles, leg. 1049, fol. 91. Alba herceg javaslata és véleménye Aldana jelentéséről: Catcau Cambresis, 1559. február 8. AGS, Estado Nápoles, leg. 1049, fol. 94.
- 63 Aldana II. Fülöphöz. Nápoly, 1559. szeptember 18. AGS, Estado, Nápoles, leg. 1049, fol. 149, 150.: „*S. C. R. Magestad. Venido que fue el duque de Alcalá le informe de todas las fortificaciones y fabricas deste reyno como Vuestra Magestad me mando por su carta y se lo di por memoria, a la mesma sazón llego el titulo de mi cargo de la artilleria deste reyno y presentelo al virrey...*”
- 64 A hadjáratra ld. *Guilmartin, John Francis Jr.*: Gunpowder and Galleys. Changing technology and Mediterranean warfare at sea in the Sixteenth Century. London, 1974. (A továbbiakban: *Guilmartin*, 1974.) 95–123. p.; *Cerezedo Martínez, Ricardo*: Las armadas dc Felipe II. Madrid, 1988. (A továbbiakban: *Cerezedo Martínez*, 1988.) 195–200. p. *Pedro Barrantes de Maldonado* krónikája a Djerba elleni hadjáratról. In: Colección de libros españoles raros o curiosos. Tres relaciones históricas. Madrid, 1889. t. XIX. 207–209. p. (A továbbiakban: Barrantes dc Maldonado krónikája.)

nya. Rangjának megfelelően az induló flotta zászlóshajóján kapott helyett.⁶⁵ A levelezésekből úgy tűnik, Aldanának nem igazán füllött a foga az újabb törökök elleni hadjáratához, talán előre érezte sorsát.⁶⁶ (Érdekes, hogy a készülődés során nagy valószínűséggel személyesen is találkozott azzal az Álvaro de Sandével, aki 1545-ben I. Ferdinánd szolgálatában Trencsén vármegyében Podmaniczky János ellen vezetett 2500 spanyol katonát.⁶⁷) A hadjárat ugyanis a sikeres kezdetet követően tragédiába fulladt. 1559. novemberében Siracusából elindult Gian Andrea Doria flottája Tripoli ellen, de Djerba szigeténél februárban vízfelvétel miatt megálltak és két hétig vitáztak azon, hogy a védekezésre felkészült Tripoli ellen vonuljanak, vagy halasszák inkább el a hadjáratot. Köztes megoldásként Djerba várát támadták meg, hogy ezzel előkészítsék Tripoli későbbi ostromát. Március 7-én Álvaro de Sande serege elfoglalta Djerba várát és megkezdte a helyőrség megerősítését. Piali pasa által vezetett oszmán flotta közeledtének hírére azonban az ifjabb Doria képtelen volt megszervezni flottáját és a kisebb méretű oszmán haderő súlyos vereséget mért rá, majd két hónapos ostromot követően feladásra kényszerítette Álvaro de Sande helyőrségét.⁶⁸ A tragédiát növelte, hogy jelentős személyiségek estek fogságba: Berenguer Requesens Szicília főparancsnoka; Sancho de Leyva, Nápoly főparancsnoka; Fadrique de Cardona és Mallorca püspöke is. Ezen-

65 Aldana tisztségére ld. A nápolyi alkirály utasítása Álvaro de Sandenck, hogy miről tárgyaljon a szicíliai alkirályal. Nápoly, 1559. AGS, Estado Nápoles, leg. 1042, fol. 164. A főparancsnoki gályáról fogságba esett személyek, köztük Aldana felsorolása: Fernando de Zapata levele a nápolyi alkirályhoz. Messina, 1560. május 19. AGS, Estado Sicilia. Leg. 1125, fol. 52.

66 Aldana II. Fülöphöz. Nápoly, 1559. július 29. AGS, Estado Nápoles, leg. 1049. fol. 251.: „...llegado que fue aqui a Napoles me a mandado que me ponga en horden para yr en la jornada de Tripoli porque el duque de Medina se lo a embiado a rogar con mucha instancia y a mi assi mesmo me lo ha escrito y embiado a encargar con don Sancho de Leyva yo Señor no estimo cosa mas que cuando puedo emplear mi persona en el servicio de Vuestra Magestad pero querria açertarme que fuesse con su satisfacion y tambien no querria haber falta en cossa que tocasse a la reparacion y defension deste reyno pues Vuestra Magestad me a destinado para que le sirva en el y por este respecto me a atrevido supplicar por esta mia a Vuestra Magestad me haga merced significarme su voluntad en este caso, para que siendo que yo vaya lo haga con mas satisfacion mia y sino lo es que yo no caya (sic!) en falta en lo que toca al servicio de Vuestra Magestad”

67 A nápolyi alkirály utasítása Álvaro de Sandenck, hogy miről tárgyaljon a szicíliai alkirályal. Nápoly, 1559. AGS, Estado Nápoles, leg. 1042, fol 164.: „... A Bernardo de Aldana hablare para que vaya a tener cargo de artilleria en aquella empresa que dare aviso a su señoria de la resolucion que tomare...” Vö. Korpás Zoltán: Álvaro de Sande hadjárata Trencsén vármegyében, 1545. In: megjelenés alatt a Sahin-Tóth Péter emlékkötetben.

68 Guilmartin, 1974. 95–123. p.; Cerezedo Martínez, 1988. 195–200. p. *Barrantes de Maldonado*, 1889. 207–209. p.

kívül fogságba esett a várat védő Álvaro de Sande is, illetve maga Bernardo de Aldana is. Egy május 16-án kelt levélből az is kiderül, hogy Aldana a főparancsnoki gályán volt és mindazokkal egyetemben került fogságba, akik a gályán harcoltak.⁶⁹ Egy pár nappal később kelt forrás érdekes adalékot nyújt Aldana személyiségéhez: ahogy azt a korábbi tanulmányomban is írtam, véleményem szerint Aldana magyarországi bukásának egyik okozója elsősorban saját képességeit meghaladó becsvágya volt.⁷⁰ Fogsága idején is lehetett valami negatív kisugárzása, hiszen egy Djerbából érkező fregatt egyik utasa arról számolt be, hogy ő beszélt Mallorca püspökével, aki jól van, illetve a sebesült Fadrique de Cardonával is. Ezenkívül, látott egy jelentéktelen, vörös szakállú sebesült tábormestert, akinek nevére nem emlékszik. Mivel más fogoly és sebesült tábormesterről Aldanán kívül nincs tudomásunk, joggal feltételezhetjük, hogy a levél írója róla nyilatkozott a nem leghízelgőbb stílusban.⁷¹

A foglyok egy része ekkor már Draguthoz, Tripoliba került, míg másik részét — köztük Álvaro de Sandét — Piali pasa magával vitte Isztambulba. Az Isztambulba került foglyok egyike, bizonyos Andrés de Ruiseco volt. Érdemes személyét felidézni, mivel a Simancasi Levéltárban egy ritka és egyedi dokumentum olvasható: Ruiseco Djerbát követően, meghatározhatatlan időpontban, az Isztambulban lévő Habsburg rezidensnek levelet írt, amelyben kérte a követ segítségét, hogy fogságából váltsák ki. Érdemeire hivatkozva kiemelte, hogy 24 évet szolgált V. Károly és II. Fülöp seregeiben *alferez* és *sargento mayor* tisztí rangokban⁷². 1545-ben Álvaro de Sande főparancsnoksága alatt, Navarrete kapitány kompániájában szolgált I. Ferdinándot Podmaniczky János és Kosztka Miklós ellen. Majd harcolt Aldana seregében, Pedro de Ávila kompániájában, részt vett Murány ostrománál és a szolno-

69 Fernando de Zapata levele a nápolyi alkirályhoz. Messina, 1560. május 19. AGS, Estado Sicilia. Leg. 1125, fol. 52.: „... eran todos perdidos que yvan en la Capitana con el virrey don Sancho el señor don Fadrique de Cardona, el obispo de Mallorca, el maestre de campo Aldana y muchos otros cavalleros...”

70 Korpás, 1999. 10–11. p.

71 „Lo que se entiende en Trapana a los 9 de junio por una fragata venida de Gelves, que partio del fuerte a los 28 de mayo de 1560.” AGS, Estado Sicilia, leg. 1125, fol. 59.: „hablo sobre las dichas galeras con el obispo de Mallorca el qual estava bueno y con don Fadrique de Cardona que estava malo y otro maestre de campo español que no sabe como se llama pero que era de poca persona con la barba roxa y que estos quedavan en Tripol con Dragut.”

72 Bár az „*alferez*”-t gyakran zászlósnak szoktuk fordítani, mégis fontos kiemelni, hogy az *alferez*, mint zászlóért felelős katona, a tisztí és nem az altisztí állományhoz tartozott. A *sargento mayor* a kompánia kapitányát követően a legmagasabb rangú tiszt egy kompániában.

ki vár felépítésében. Harcolt Temesvár első ostrománál, illetve ott volt Lippánál is. Részese volt annak a lázadásnak is, amelyről e tanulmány szól.⁷³

Mi lett Aldana sorsa? Talán a legmegbízhatóbb forrás Beatriz de Tovar, Aldana feleségnek II. Fülöphöz intézett kétségbeesett levele.⁷⁴ A fogságba esett tábornester felesége reményvesztetten kereste a lehetőséget, hogy férjét a tripoli fogságból kiváltsa. E célból már horribilis mértékű, 5000 dukát hitelt is felvett.⁷⁵ Eközben, június 14-én a nápolyi alkirály arról értesítette Fülöpöt, hogy esély van még Sancho de Leyva, Berenguer, Cardona és Aldana kiváltására. Ehhez kérte az uralkodó gyors döntését és anyagi támogatását.⁷⁶ Aldana valamikor a nyár folyamán, feltehetően Tripoli városában, az ütközetben szerzett sérüléseibe belehalt. Aldana egyik tisztje, Juan de Bolanos értesítette az uralkodót, hogy halála előtt végrende-

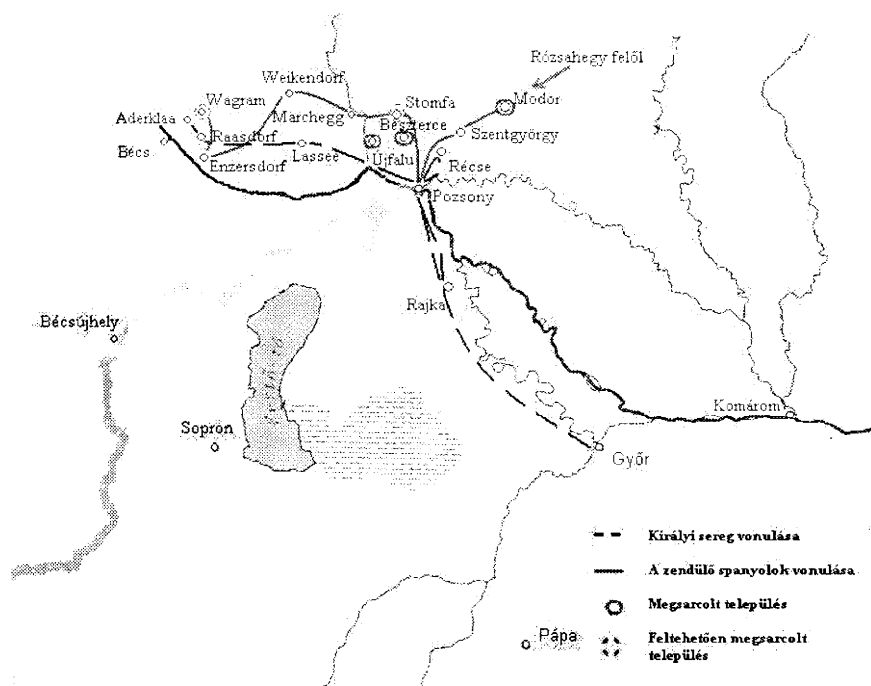
73 Andrés de Ruiseco levele az isztambuli Habsburg rezidenshez. Estado Alemania, leg. 650, s.d.: „...*Al Rey de España me es muy grande obligacion por aver servido 24 años a su padre y a El he le servido de sargento de alférez y de sargento mayor en presencia de los dos, asy mesmo servido... [sérülés] del emperador don Fernando en tiempo de don Alvaro de Sande contra el Copoca y Pomani y estuve en todo lo demas que ally se ofrecio hasta que venimos alla de Alemania en la compania de Navarrete despues bolvi otra vez a servir a su Magestad en Hungria con las siete companias que llevo el maestre de campo Aldana, en la compania de Pedro de Avila y fuymos a tomar los castillos en Moran. Estuve asy mesmo en la fortificacion del fuerte que hizieron en la Tiza que despues fue muerto por los Turcos y me halle en todo lo de Transilvania en lo de Temezvar y Lippa con Juan Baptista Castaldo general y con el mismo Aldana y con el Beheck y el Balasary y Losonzick que despues fue muerto por los turcos. Deveme la Magestad del Emperador desta jornada mas de 150 ducados y estos por el motin que hubo entre los spañoles...*”

74 Beatriz de Tovar II. Fülöphöz. 1560. június 25. AGS, Estado Nápoles. Leg. 1050.11. fol. 80.: „*Pües le consta ya la prision del maestre de campo Aldana, mi marido no ay para que yo trate della sino de la muy crecida angustia y desconsuelo en que me tiene considerando ser en poder de turcos y los trabajos con que su inhumanidad aflixe qualquiera genero de persona christiana que a sus manos viene y como esta memoria acreciente todas oras mi dolor y la tribulacion que me causa buscandole remedio y sabiendo aver venido en mano de Draguty estar en Tripol con esperança que lo queran rescatar y como en esta vida no ay cosa que mas desee ni deva procurar he travajado quanto me ha sido posible poner en Ceçilia, Malta y la Goleta un credito de cinco mill ducados para este efecto y aviendo hecho instancia con el duque de Alcalá que por contemplanion de los servicios de mi marido tuviese por bien de mandar que la corte me le diese aquella de las mercedes que goza de Vuestra Magestad...*”

75 Összehasonlításképpen jelzem, hogy Aldana II. Fülöphöz intézett korábbi leveléből tudjuk, hogy a nápolyi alkirályság tűzérőkapitányaként 70 dukát havi zsoldja volt. Vö.: Bernardo de Aldana II. Fülöphöz. Nápoly, 1559. szeptember 18. AGS, Estado Nápoles, leg. 1049, fol. 149.

76 A nápolyi alkirály II. Fülöphöz. Nápoly, 1560. június 14. AGS, Estado Nápoles. Leg. 1050. fol. 93.

kezett a málagai közigazgatási területhez tartozó sedellai birtokáról és azt testvé-
rének, Gaspar de Mercado gyerekére hagyta.⁷⁷

1. melléklet. A lázadó és a királyi csapatok vonulása
1553. március 24. és április 19. között.

77 Juan de Bolanos levele II. Fülöphez. Nápoly, 1560. szeptember 7. AGS, Estado Nápoles, leg. 1050, fol. 127. Aldana 100000 maravedit értékű sedellai birtokáról lásd: *Korpás*, 1999. 16. p. A birtokot 1548. február 18-án V. Károly adományozta: Augsburg, 1548. február 18. AGS, Contaduría Mayor de Suelos segunda serie. Tenencias de Fortalezas. Leg. 376. Sedella.